

Філософія XVIII століття

Роман Кисельов

ЙОГАН КОНРАД ШВАРЦ – РАННЬОМОДЕРНИЙ ДОСЛІДНИК ПЛАГІАТУ

Віхою в ранньомодерному осмисленні явища плагіату в науковому та художньому письменстві була, безперечно, «Філософська дисертація про літературний плагіат» (1673) Якоба Томазія, основні положення якої доступні в українському перекладі [Thomasius 2021]. Наступним текстом, який започаткував докорінну зміну підходу до літературних крадіжок, був закон британської королеви Анни про авторське право (1710). Раніше я вже пропонував огляд теоретичних міркувань попередників Томазія [Kyselov 2022]. Відносно невеликий часовий відтинок від появи всебічного дослідження Томазія й до початку періоду, який умовно пов'язуємо зі згаданим британським законом, також був багатий на праці, в яких розглядали плагіат. Але додати щось суттєве в теоретичній царині після Томазія було непросто. Описи подібної літератури можна знайти у спеціалізованій бібліографії Йогана Готфрида Бюхнера, що розглядає дослідження моральних вад учених [Büchner 1718], і в анотованій бібліографії гуманітаристики, яку уклав Бурхард Готтельф Струве, а доповнив Йоган Фридрих Юглер [Struve, Jugler 1754; 1761]. І з анотованих бібліографій, і з самих робіт можна побачити, що наприкінці XVII – на початку XVIII ст. істориків плагіату та колекціонерів відповідних фактів не бракувало. До книг такого ґатунку зокрема належали «Десяток десятків, або сотня плагіаторів і псевдонімів» (1689) Йогана Альберта Фабриціуса [Faber 1689] та «Епістолярна дисертація про літературних злодіїв» Томаса Креніуса [Crenius 1716], три частини якої вийшли в 1705, 1708 і 1709 рр. – обидва вчені працювали на німецьких землях. Голандець Вілем Сальден написав трактат «Дві книги про книжки, різноманітний їх ужиток та зловживання ними», де зачіпає й теоретичні аспекти плагіату [Saldenus 1688: 144-184] та ледве чи додає щось нове до вже сказаного в Томазія.

Суттєво ж доповнити чи розвинути вже наявне теоретичне осмислення намагалися одиниці, й одному з дослідників таки вдалося це зробити, що визнав і вельми суворий у своїх критичних оглядах Струве. Ідеться про Йогана Конрада Шварца (1676–1747), професійне наукове життя якого пов'язане з Кобурзькою гімназією¹, де він викладав філологічні, філософські та богословські дисципліни, а згодом став

© Р. Кисельов, 2025

¹ Тепер м. Кобург належить до федеральної землі Баварія в Німеччині.

ректором. Шварц лишив по собі аж чотири друковані праці, що стосуються явища плагіату.

Першою була «Дисертаційна розвідка про літературний плагіат» [Schwartz 1701]: Шварц був її автором і головував на захисті, а вчений ступінь здобував Вільгельм Тобіас Штемпель (Stempel) із Кобурга, відомий, здається, ще хіба тим, що в 1703 захищав також дисертацію з права, яку для нього написав відомий вчений Християн Томазій [Thomasius 1724]. Допрацьованою версією дисертації 1701 р. була «Книга про літературний плагіат» (1706), про яку далі й ітиметься. У ній Шварц не раз обіцяв згодом викрити пророка Мухаммеда як плагіатора Святого Письма і в такий спосіб захистити непорушну та єдину істину [Schwartz 1706: [8], 171]. Загалом Шварц пояснює збіги в текстах пророків (старозаповітних) богонатхненням. Натомість Мухаммеда він звинувачує в плагіаті, бо за ним богонатхнення не визнає. Задумане Шварц втілює у праці «Книга про Мухаммедову крадіжку зі Святого Письма» (Ляйпциг, 1711). Бібліографічний опис цього трактату та назви його глав можна знайти в анотованій бібліографії з арабістики Християна Фридриха Шнурера [Schnurter 1799: 35]. Інтерес Шварца до психологічних передумов плагіаторства був реалізований у трактаті «Про природну і надзвичайну схильність холериків до літературної крадіжки» (1721). Остання публікація відома з бібліографії Струве [Struve, Jugler 1761: 1536].

Як підкреслює авторитетний свого часу філософ і лютеранський богослов Йоган Франц Буде, автор передмови до Шварцової «Книги про літературний плагіат» (1706), у своїй праці дослідник шукає відповіді на питання про те, які за природою люди переважно стають плагіаторами. Буде підкреслює, що в цьому й полягає новаторство Шварца. І справді, моральний аспект явища є для автора основним. Із цього погляду, як стверджував Струве, про кшталт звичаю плагіату (*pro instituti ratione*) ледве чи можна було написати краще й ретельніше [Struve, Jugler 1761: 1536]. Хоча Шварц прагне всебічного розгляду, його головне завдання – не класифікувати плагіат за формальними критеріями (адже це вже зробив Томазій), а перевести проблему в площину філософської етики, що й робить його розвідку цікавою в історико-філософському вимірі. Він має намір з'ясувати: чому люди вчиняють цей переступ; як оцінювати різні прояви плагіату з погляду моралі; як треба діяти іншим у разі виявлення плагіату; і як запобігати розповсюдженню цього явища. Розглядаючи різні ситуації, пов'язані з незаявленим використанням чужих текстів, особливу увагу Шварц приділяє запозиченням у царині філософії, і тут, як побачимо, висновки перекonanого поборника академічної доброчесності виявляються дещо несподіваними.

У межах названих питань Шварц найбільше зосереджується на психологічному аналізі особи типового плагіатора, пошукові витоків його згубної схильності та моральній оцінці конкретних плагіаторських прийомів. У третій главі «Про походження плагіату з попсованої людської волі» [Schwartz 1706: 21-29] автор указує на основні душевні вади, що призводять до плагіату, і його перелік дещо ширший, ніж Томазіїв (див. [Thomasius 2021: 95]): у Шварца такими є пиха, любов до лестощів, лінь і недбальство. Дістається також тим, хто навмисно не вказує власного імені. Ідеться про випадки, коли автор грішить невпевненістю (*diffidentia*) і не вказує свого імені в оприлюднених матеріалах досліджень, оскільки боїться критики. Шварц вбачає в цьому частково пиху (*arrogantia*), частково – «заціпеніння душі» (*animi torpor*). Отже, через «кволість свого розуму й недоречний страх, і підозру

щодо насмішок» такий автор створює зручну нагоду для плагіаторів, аби привласнити безіменні здобутки [Schwartz 1706: 28].

Дослідник не оминає й дуже нестандартних випадків. Серед таких, наприклад, плагіат, учинений супроти начальника, але задля його ж вигоди. Ідеться про попередню оцінку користі цитування для репутації цитованого автора. У такому разі, якщо підлеглий бачить, що йому годі уникнути згадки про якийсь науковий матеріал начальника, але нагадування про цей матеріал може негативно вплинути на славу зверхника, він воліє не вказувати імені автора. Ті, що керуються цим правилом, «вولیють радше лукаво догодити душі патрона, аніж незмінно й щиро пильнувати обов'язку перед істиною» [ibid.].

У четвертій главі – «Про постановня плагіату з інтелекту» [ibid.: 29-40] – вдаючись до форми памфлета, Шварц іронічно описує хід думок майбутнього плагіатора та його аргументи для самовиправдання. Плагіат, мовляв, прийнятний, – каже плагіатор – персонаж Шварца, – бо списуване мною «і всім горобцям відоме»; бо слова цього відомого автора і так в усіх на вустах, тож не страшно, якщо я додам десь до них і своє ім'я; усе вже й так колись сказали «стародавні», і ми всі так чи інакше це повторюємо, тож невідомо, кому взагалі треба приписувати ті чи інші думки; видатний вчений Паоло Сарпі не любив книжок, які відсилають до інших авторів; багато хто вважає, що сила розуму не пов'язана з начитаністю, і численні покликання можуть тільки віднадити читача; оскільки автори часто не мають спільної думки, кого з них тоді цитувати (французів не годиться, бо вони зарозумілі стосовно іноземців; англійців не випадає, бо вони майже все пишуть своєю мовою, яку мало хто знає, а до того ще й розбещені, як дехто підозрює; німців теж не вигідно, бо, дарма що вони не поступаються іншим у працелюбності, стилі й інтелекті, дехто вважає, що серед учених їм не місце; слава Італії – у минулому, тепер італійці затюкані інквізицією, і нині славити італійських авторів – усе одно що вважати каторжника за шляхетну й вільну людину; із Сарматії (це поняття охоплює й Україну. – *Р. К.*) «вчені не сподіваються нічого славного й нового»; пошлешся на турків – виглядатимеш як прихильник варварства й дурниць, бо й їхні ж таки вчені знайшли в Корані вісім тисяч хиб; про арабів годі й казати, бо, як каже Мальбранш, вони вбачають свою славу в тому, що ніколи не бачили намаляованого араба. Цитуватимеш давніх авторів – звинуватять, що ігноруєш сучасних, цитуватимеш сучасних – що зневажаєш давніх. Змішуватимеш тих і тих – скажуть, що не маєш сталих поглядів і не здатен вибрати найліпше. Отож, підсумовує плагіатор, краще той час, який хтось витрачає на читання чужих авторів і на похвалу їм, я використаю на роздуми. І тоді зможу подати як своє те, що інші визнають як чуже.

Шварц пише, що деякі з аргументів йому не видаються цілком безпідставними, і проблемою є брак загальновизнаних норм щодо оформлення цитат: «Не сумніваюся, утім, що будь-хто позбувся б цього сумніву, якби існувала книга, яка б розглядала обов'язок покликання на авторів і цитування їх» [ibid.: 38-39]. Як стверджує автор, досі ніхто ґрунтовно цим не займався: «Це особливо мене дивує тому, що без знання цього обов'язку немає достатнього розуміння природи літературної крадіжки й тим паче належного застосування осуду та направи» [ibid.: 39].

У главі 6-й – «Про різноманітну ганьбу в плагіаті» [ibid.: 44-80] – Шварц переходить до моральної оцінки різновидів плагіату. На початку він робить узагальнення щодо шкоди плагіату для ширшої людської спільноти, чим продовжує дис-

курс, що його виразно започаткував ще в XVI ст. Франсуа Дуарен [Pawlak 2020: 78]. Ця шкода є явною в різних площинах розвитку суспільства, включно з економічною. Плагіатори, які видають іще невідомий чужий твір чи його значну частину, завдають авторові шкоди на славі, а також суто матеріальних збитків, перехоплюючи в нього гроші, які книгопродавці готові платити за нові твори. Обидві шкоди не тільки є злом, учиненим проти автора; вони ще й руйнують підвалини суспільства, в якому традиційний обмін благами (*mutatio beneficiorum*) порушується в обох напрямках, і його наслідки далекосяжні [Schwartz 1706: 45]. Адже плагіатор спричиняється до знецінення самої вченості, оскільки правдивий вчений через дії плагіатора та його незаслужений авторитет може втратити змогу належно прислухатися суспільству, позаяк до нього просто не звертатимуться й не проситимуть порад [ibid.: 46]. Крім того, фальшивим авторитетом плагіатор приваблює учнів, але, неспроможний належно чогось навчити, перетворює і їх на некорисних для суспільства та морально зіпсутих людей [ibid.]. «Отже, плагіатор нищить людське суспільство, оскільки підважує цінність ученого й мудрого мужа» [ibid.: 47].

Уявлення про тяжкість плагіаторського переступу та способи боротьби з ним

Проблему практичної боротьби з плагіатом у висвітленні Шварца варто розглядати разом із відповідними поглядами Якоба Томазія, працю якого Шварц у багатьох питаннях використовував як підґрунтя для власних міркувань.

Основне питання, яке найперше цікавило всіх, хто намагався давати правову оцінку плагіатові, було співвідношення його за тяжкістю з матеріальною крадіжкою. Якоб Томазій не вважав цей злочин легким, «оскільки ним зневажають не якусь чесноту з проповідей, а особну справедливість» [Thomasius 2021: 97]. Однак не погоджувався з авторами, які проголошують літературних злодіїв винними в більшому злочині, аніж розкопувачі могил чи пересічні злодії, або навіть у не меншому, ніж викрадачі людей.

Саме по собі позбавлення когось слави є тяжким злочином. Але тут Томазій теж не вважає за можливе ототожнювати ступені тяжкості й пояснює, що плагіатори зазіхають «на славу, згідно з якою трактують *учених* мужів, а не *добропорядних* мужів; і вони відбирають не (цілу) *набуту* славу, а якусь *частину*, і крадуть *набуваючи* її *самі* в невластивий спосіб; і це (діється) не через *злослів'я*, а через *замовчування*» [ibid.]. Так само не менше грішити можуть і ті, що постраждали від цієї крадіжки, якщо через тягар свого збитку палають гнівом і під його впливом виявляють надмірну агресію.

Шварц натомість, порушуючи питання, яка крадіжка є тяжчою – матеріальної речі чи написаного тексту, робить висновок, що все визначається користю від украденої речі, тобто цінністю твору [Schwartz 1706: 83].

Важливий також статус постраждалої особи (красти у визначних людей – особливо тяжкий злочин). Також важливо, хто краде: якщо вчений, який має високе визнання за власні здобутки – ставлення до його переступу поблажливіше. Тобто бачимо, що й тут основний ранньомодерний критерій плагіату – слава – зумовлює пильну увагу до деталей – причини, мети, об'єкта літературної крадіжки та її обставин. Щодо останніх, то обидва автори класифікують визначені різновиди плагіату за тяжкістю (змагальний плагіат тяжчий, ніж незмагальний, писемний, аніж усний, цілковитий, аніж частковий, грубий, аніж витончений тощо)

Щодо боротьби з плагіатом, то хоч і Томазій, і Шварц розглядають її в термінах судової системи, обидва не вважають реалістичним розгляд плагіаторських справ у звичайному суді. Це пов'язано, зокрема, і з тим, що часом доводиться звинувачувати в плагіаті вже покійних авторів.

Томазій вважає, що «найдоречніше буде заявити про справжнього автора, в якого інший краде [...]». Адже в такий спосіб до постраждалого повернеться його власність, й одночасно кривдник утратить свій або сподіваний, або вже незаконно набутий плід крадіжки» [Thomasius 2021: 99]. Шварц натомість каже, що в ідеалі плагіат має передбачати реальне покарання, а не тільки безчестя внаслідок викриття. Він пише, що якби за плагіат були встановлені відповідні кари (за важчий – важчі, за легший – легші), то, може, настав би час, коли плагіату намагалися б уникати більше, ніж тепер [Schwartz 1706: 183]. «Добре відомо, що за плагіат можна карати, хоча карають за нього або рідко, або ніколи. Якщо для плагіату як роду характерне таке саме нечестя, як і для якихось інших вад, немає жодного застереження, через яке відплатою за плагіат не може бути та сама кара, яку звичайно призначають за інші вад, з котрими плагіат можна співвіднести» [ibid.: 182]. Справедливою карою для плагіаторів Шварц вважає позбавлення їх почесних становищ і заборону здобуття останніх у майбутньому [ibid.: 184]. Плагіатори, які вже пішли з життя, мають дістати відповідне «тавро» [ibid.: 185]. Це мусить слугувати для виховання наступних поколінь: «Адже надія на безкарність – це найбільша принада всіх вад. Прагнення честі розпалюється пихатою надією на безкарність» [ibid.: 186].

За Томазієм, роль умовного судді в таких справах у випадку *змагального* плагіату виконують відповідальні за подію [Thomasius 2021: 99]. У плагіаті ж *незмагальному* подібного інституційного громадського суду немає: «кожний учений або якесь товариство вчених, яких сьогодні знаємо чимало, буде мати цілковиту змогу через спільне читання або випадково викрити літературну крадіжку з боку живого чи мертвого, присутнього чи неприсутнього, і так без жодних перешкод зможе набути ролей обвинувача, свідка, судді» [ibid.]. Те саме може зробити й сам скривджений автор [ibid.]. Такі позасудові методи видаються Томазієві ефективнішими: «Хто ж сумнівається, що в такий спосіб набагато вдатніше можна стримати цю ганебну розперезаність плагіаторів, ніж якби справу мали розглядати судовою тягариною чи розслідуванням – особливо якщо йдеться про мертвих або таких, що перебувають якнайдалі?» [ibid.: 101].

У процесі умовного слідства, за версією Шварца, важать інтелектуальні здібності та освіта підозрюваного, але також його моральний стан: «чи він настільки схильний до злих звичаїв, що без вагання відібрав би в інших цілком заслужену славу» [Schwartz 1706: 164]. Обвинувач має вивчати попередній доробок авторів [ibid.: 145], мусить також звернути увагу на наставників і колег підозрюваного: навіть якщо плагіатор з природи не схильний до літературних крадіжок, на нього міг вплинути поганий приклад оточення [ibid.: 144]. Від колеги плагіатор міг отримати й сам твір, який потім видає як власний [ibid.: 145]. Має значення й вік, адже справжні винаходи й досягнення пов'язані зі зрілим віком [ibid.: 146]; треба також зважити, до яких бібліотек мав доступ підозрюваний [ibid.: 147]. «Треба, врешті, дослідити ціле життя й долю підозрюваного автора» [ibid.]. Важливо, зокрема, куди та з ким подорожував підозрюваний, адже в чужих країнах він міг почути щось таке, що вдома недоступне [ibid.].

Вивчати необхідно не тільки долю авторів, але й долю книг. Твір може бути вкрадений, а потім оприлюднений, можливо, у зміненому вигляді. «Невідомо, у кого нині зберігається твір Картезія про геній Сократа. Але, можливо, настане час, коли він з'явиться у зміненому або переінакшеному вигляді» [ibid.: 148].

Якщо дані про особу автора не переконують у тому, що плагіат мав місце, треба зосередитися на самому тексті й з'ясувати, чи стиль твору властивий для автора, який представляє його як свій [ibid.: 149].

Щодо власне «сентенцій», треба зважати, чи відповідають місце й час (життєві обставини автора та період написання) обсягові та якості його твору: «Якщо бачиш в усьому однакову витонченість, треба зважити на час, за який автор створив книгу. За короткий час навряд чи хтось напише витончену книгу. Більше є Мануцій² і Бухнерів³, яким для написання був потрібен якийсь відтинок часу, аніж Еразмів і Далей⁴, які враз наповнювали численні сторінки добірними міркуваннями» [ibid.: 153]. «Якщо ж не всі міркування є однаково добірні, хоча авторові для допрацювання книги ні часу, ні старанності, ні таланту не бракувало, підозра в плагіаті не є цілком марна та порожня. Чому не допрацював і не оздобив усі (міркування), якщо може це зробити з окремими?» [ibid.: 153].

Шварц наголошує, що й автори-сучасники, й автори, що писали за різних часів, можуть незалежно висловлювати подібні думки [ibid.: 155], і подає багато таких прикладів. Проте величезна варіативність шляхів людського мислення унеможливає цілковитий збіг [ibid.: 159]. Він підкреслює, що дослідження плагіаторського переступу – дуже трудомісткий процес, і підходити до нього треба з цілковитою серйозністю та за наявності вагомих підстав. Бо навіть саме розслідування завдає підозрюваному репутаційних збитків [ibid.: 162]. Сам обвинувач має бути достатньо кваліфікований, належного віку, розуміти причини, через які висуває обвинувачення. Також мусить зважати, чи має він достатній авторитет серед учених [ibid.: 167].

Шварц розглядає також становище захисника плагіатора. Кожний захист пов'язаний із 4 елементами: причина спору; особа обвинувача; особа захисника; інформування судді. Захисник має дослідити, що спонукало обвинувача робити закиди та чи надається він до такої ролі.

Ось один із прикладів успішного захисту від звинувачень у плагіаті, який пропонує Шварц: «Варто тут згадати обґрунтування, яким Бентгайм⁵ звільнив від підозри в плагіаті нідерландського теолога Брауна⁶. Спершу він дає знати, що підозра щодо Брауна з'явилася тоді, коли він видав книжечку про вбрання гебрейських священників, яка скрізь здобула широке схвалення. Він каже, що підо-

² Альд Пій Мануцій (Aldo Pio Manuzio, лат. Manutius; бл. 1449/1452–1515) – італійський друкар і вчений-гуманіст.

³ Імовірно, йдеться про Августа Бухнера (August Buchner; 1591–1661), німецького філолога й поета.

⁴ Жан Далей (Jean Daillé, лат. Dallaeus; 594–1670) – французький реформатський священник і теолог.

⁵ Гайнрих Людольф Бентгайм (Heinrich Ludolf Bentheim, 1661–1723) – лютеранський теолог.

⁶ Йоган Теодор Браун (Johann Theodor Braun, 1628–1708) – професор теології та івриту в Гронінгенському університеті. Шварц згадує цю роботу Брауна: *[Bigde kohanim] id est Vestitus sacerdotum Hebraeorum*. Leiden: Doudius, 1680.

зра виникла внаслідок спілкування Брауна та Константина Емперера⁷. Тож він преславного мужа Брауна захищає так: порівнює стиль Брауна й цього Константина; мову Брауна він схарактеризував як плинну та вишукану, а Константинову як грубішу. Він додає, що Константин ніколи ні на письмі, ні в товаристві такої книжки не обіцяв. Тоді він каже, що знає одного вченого мужа, котрий із великими зусиллями та різноманітними видатками навіть у найвіддаленіших місцях розпитує вчених, чи знають вони, аби де-небудь був захований такого роду рукопис, що з нього Браун міг би списати, – але нічого подібного не розвідав. На додачу Браун подбав про споруження в Неймегені ткацької майстерні, де можуть виготовити безшовну туніку. Через те, що цей винахід є непересічним пам'ятником надзвичайному розумові, вірогідно, що Браун був спроможний як до укладання цієї книжки, так і до винайдення та вдосконалення інших преславних речей. Це й із тих книжок, які згодом нам дасть (цей) високовчений муж, щораз більше буде явним» [ibid.: 175-176].

В умовному суді над плагіаторами є місце й арбітрам. У зв'язку з цим Шварц зазначає, що до незалежної оцінки явищ плагіату надаються особи обох статей: «Треба також зауважити, що жінки до оцінки плагіату здатні так само, як і чоловіки. Наскільки знаю, ще не було жодної жінки, яка б судила про плагіат якихось учених. Але оскільки вони в багатьох родах наук дорівнюють чоловікам, то в судженнях про плагіат, хай там як, можуть випробувати свій розум» [ibid.: 178]. Шварц дає покликання на кількох авторів, які теж заявляли про рівні розумові здібності жінок. Як приклад конструктивної участі «арбітра» він розповідає про випадок, коли німецький автор Даніель Георг Моргоф⁸ спростував звинувачення стосовно видатного нідерландського філолога Герарда Йогана Восія. Той, мавши простонародне походження, написав трагедію нідерландською мовою, яка стала дуже популярною. Оскільки вона була вишуканим літературним твором, пішли чутки, що її насправді створив більш знаний тоді автор Каспар ван Барле⁹ й дав Восію, щоб той надрукував твір як власний. Така версія, до всього, принижувала значення нідерландської поезії, яку вже мало не ставили вище за латинську. Адже виходило, що честь за твори «народною» мовою може пасувати лише плебею. Та Моргоф, порівнявши трагедію й вірші Восія, показав, що його вірші також досить вишукані. А отже, тоді й вірші треба було би приписувати Барле. Що безглуздо: отже, автором був таки Восій [ibid.: 179-180].

Шварц пише, що його праця була б майже марною, якби йшлося тільки про те, щоб виявляти плагіат, а не також належно реагувати на це явище й запобігати йому [ibid.: 193]. Тому останню, 16-у главу – «Поради щодо того, як цілком усунути плагіат із письменства та запобігати йому» – він присвячує заходам профілактики плагіату.

Перший можна окреслити як ефективний конкурсний відбір кандидатів на здобуття освіти. До навчання (вищого) треба допускати тільки тих, хто має непересіч-

⁷ Константин Емперер (Constantijn l'Empereur, 1591–1648) – нідерландський гебраїст і орієнталіст, доктор теології.

⁸ Даніель Георг Моргоф (Daniel Georg Morhof, 1639–1691) був професором філологічних дисциплін та історії в університетах Росток та Кіля. Шварц покликається на його "Unterricht von der deutschen Sprache und Poesie" (1682).

⁹ Каспар ван Барле (Kaspar (Caspar) van Baerle, 1584–1648) – нідерландський письменник і вчений-гуманітарій.

ну пам'ять або фантазію, або здатність судження (Шварц пише, що всі три явища поєднуються в людях дуже рідко). Якщо ж допускати всіх підряд, то потім, здобувши звання «вченого», ці люди займають різні високі становища в суспільстві та шкодять його розвитку [ibid.: 200].

Другий напрямок – пропаганда моральних цінностей серед науковців: «Треба також наполегливо переконувати людей, які служать знанню, що вищість і честь авторів треба визначати не на підставі підготованих книг, а з огляду на відповідність життя преславній науці» [ibid.: 202]. Прикладом такого вченого є, звісно, Сократ.

Далі цілком у сковородинському дусі Шварц пише про те, що український філософ трохи пізніше називав спорідненою працею. Якщо людина займатиметься тим, до чого схильна за природою, у неї буде менше стимулів до плагіаторського переступу [ibid.: 204]. В іншому місці Шварц наголошує: «Багато хто буває впроваджений до наукової праці під тиском або насильно, інших заманюють намовляння облесників, а когось вабить любов до міркувань на дозвіллі. Та, як то кажуть, без волі Мінерви що славного можна зробити? Отакі, коли чи з обов'язку, чи з інших причин беруться до виголошення чи письма, ніяк не можуть утриматися від плагіату. Позаяк із власного розуму нічого видобути вони не здатні, беруть деінде» [ibid.: 116].

Потім від універсальних настанов щодо освітньої програми, відбору викладачів та учнів і їхнього виховання Шварц переходить до конкретніших засобів. Він радить, щоб автори, відчувши наближення смерті, або віддавали рукописи надійним і ширим друзям, або публікували самі, або принаймні видавали їх каталог [ibid.: 204-205]. Загалом автор має дбати, аби видавати праці якнайшвидше: удосконалювати їх можна й потім [ibid.: 205].

Також боротьбі з плагіатом сприяє доступність джерел завдяки хорошій організації бібліотечного простору й обліку в бібліотеці. Якщо є можливість порівнювати праці, то плагіат буде виявити легко, і потенційні плагіатори також про це знатимуть [ibid.: 206].

Хорошим запобіжником від плагіату є й інституціалізація дослідницької роботи, тобто створення наукових товариств, члени яких поінформовані про напрямки роботи колег і рецензують їхні праці [ibid.].

Критерії плагіату

Хоч це й не було основною метою автора, праця Шварца також суттєво доповнює перелік критеріїв, за наявності яких використання чужого тексту без покликань, з погляду ранньомодерного інтелектуала, могло не вважатися плагіатом. Перш ніж перейти до внеску Шварца в цьому питанні, коротко окреслю традиційні ознаки, які, на думку Томазія та його ранньомодерних і давніших попередників, свідчили про відсутність наміру скористатися чужою славою, а отже робили звинувачення в плагіаті (який вважали крадіжкою саме слави, пов'язаною з написанням творів) недоречним.

Насамперед треба нагадати, що за раннього Нового часу ще нерідко був актуальним античний підхід [McGill 2012: 52], згідно з яким твір не є плагіатом, якщо він містить загальне визнання *несамостійності*, хай і без прямих покликань на джерела.

Другою підставою для виправдання може бути *змагальність*, тобто прагнення перевершити наслідуваного автора, яке, згідно з давнім твердженням Сенеки Старшого, нівелює плагіат [Peirano 2013: 87]. Це бачення виявилось дуже стійким. Набагато пізніше, у другій половині XVI століття, німецький вчений Йоган Штурм також підкреслив, що вказівка на суперництво як підставу творчості захищає від звинувачень у крадіжці. Як приклад він навів «Буколіки» Вергілія, де автор звертається до сицилійських, а не авзонських муз, тим самим відкрито визнаючи, що він наслідував грецького автора Теокрита [Fulińska 2000: 209]. У середині XVII ст. ідею припустимого використання напрацювань інших з метою авторського суперництва схвалював і розвивав також Даніелло Бартолі з Феррари [Кисельов 2022: 21].

З цією точкою зору пов'язана риторична теорія *імітації* як стратегії письма. З давніх часів у творах, де образний елемент був основним або настільки ж важливим, як і практичний, наслідування авторитетних зразків пропонували як один із основних творчих методів. Автори ранньомодерних посібників із поетики й риторики та інших теоретичних праць з літератури регулярно включали у свої розділи про художню імітацію метафору Сенеки Старшого, який порівнював це явище з роботою бджіл, що збирають пилок з різних квітів і перетворюють його на мед.

Докладний історичний огляд ренесансних і давніших поглядів на цей метод зробила польська дослідниця Агнешка Фулінська у своїй праці «Наслідування і творчість: ренесансні теорії імітації, змагальності й перекладу» (2000). Особливий інтерес викликає дискусія про межі, що розділяють імітацію та літературну крадіжку. Багато авторів античності, середньовіччя, епохи Відродження та раннього Нового часу вважали, що переосмислення літературного матеріалу шанованих попередників – шляхом адаптації його до власних ідей і цілей з одночасним внесенням формальних змін – виправдовує використання фрагментів цих творів. Наприклад, відомий гуманіст Марко Джироламо Віда (бл. 1485–1566) у своїй дидактичній поемі «De arte poetica» радив красти у видатних поетів з особливою уважністю. Щоб уникнути викриття крадіжки, треба пильно приховувати вкрадене, перефразовуючи висловлювання та змінюючи окремі слова. Авторитетний теоретик бачить мету наслідувача в тому, аби надати використаному текстові нового вигляду та абсолютно нової форми [Fulińska 2000: 223].

Багато інших вимагали елементу конкуренції, бажання перевершити оригінальні моделі, і тільки тоді імітація, на їхню думку, ставала прийнятною. Але були й теоретики, які висловлювали свої погляди в дусі, цілком зрозумілому для нашого часу. Це стосується, приміром, Лодовіко Кастельветро (1505–1571), автора італійського коментаря до «Поетики» Арістотеля. Кастельветро критикує перенесення елементів сюжету або конкретних персонажів з одного твору в інший або з однієї епохи в іншу та вважає це маскуванням крадіжки [ibid.: 243–244]. Тих, хто безкарно краде знадоби інших поетів, він вважає злодіями, які хотіли би вважатися поетами [ibid.: 242]. Він відкидає саму ідею літературного *publicum bonum* (тобто творів авторитетів як зразків для наслідування), яка була характерною для його сучасників, і підкреслює, що в результаті літературної крадіжки слава, що має повністю належати оригінальному творцеві, частково, а іноді й повністю переходить до злодія [ibid.: 243].

Значно пізніше Йоган Конрад Шварц подібним же чином згадує тих, хто під приводом імітації (*imitationis obtentu*) або завдяки своїм талантам і натхненню

уникає злочину плагіату [Schwartz 1706: 119]. Та хоча, на його думку, майстерна обробка (*artificiosa expolitio*) також може бути предметом крадіжки, справжній плагіат у розумінні Шварца охоплює тільки представлення плодів наукового мислення, а не будь-які художні знахідки. «Коли я кажу, що плагіат – це використання чужих особливих міркувань [*sententiae*], я насамперед виключаю чужі особливі висловлювання [*verba*], використання яких без імені автора ніхто просто так не віднесе до плагіату» [ibid.: 8-9]. Щоправда, Цицерон, Пліній та інші стародавні письменники найчастіше вказували авторів, коли використовували чужі «особливі» слова. «Адже зазвичай у блискучому віднайденні вислову та назви [*verbum et vox*] є не менше слави, ніж у доброму міркуванні [*sententia*]. Бо ж найчастіше у влучному вислові не менше користі й вишуканості [*elegantia*], ніж у слухному й вишуканому міркуванні» [ibid.: 9]. «Тому ті, хто використовує нові назви, не вказуючи їх автора, нехтують давнім звичаєм і дещо грішать, але радше не будуть названі плагіаторами» [ibid.].

Так чи інакше вчення про імітацію як літературний метод було наявне в усіх ранньоновочасних підручниках із риторики та поезики, а викладачі цих дисциплін мали неоднакові погляди на межі використання засобів інших у власних літературних текстах.

Часто викладачі поезики та риторики й самі заходили в «імітації» вельми далеко і привчали до відповідних практик своїх студентів. За приклад може слугувати вірш [IP 1702/1703: 2v], включений до урочистої промови на початок 1702/1703 навчального року в Києво-Могилянській академії.

Reptamus per scuta pueri, et non unus Auditu lituorum murmure partus Victricemque sonare tubam genitrice relicta Emicuit fremituque rudi clamavit ad arma Impubis aetas et strepitum et minas Iam nunc et audaces tumultus de tenero meditatur ungue.	Ми змалку повзали по щитах, і нерідко Щойно гомін ріжка зачуває малий І сурми переможної звук, зразу кидає матір І, на ноги зіп'явшись, кричить-закликає до зброї. Хлоп'я до того поклику грізного І до пориву бойового З пуп'янка вже набуло звичаю.
--	--

Цю промову й поезію в ній склав помітний в історії КМА викладач риторики Іларіон Ярошевицький. Останні три рядки вірша взяті практично без змін із написаної алкеєвою строфою оди Матея Казимира Сарбевського «До правителів Італії» («Ad principes Italiae» [Sarbiewski 1643: 35]): тут лише умовний спосіб оригіналу *meditetur* змінено на дійсний *meditatur*. Іще три рядки (з 2 по 4) позичені з поеми єзуїта Убертіно Каррари «Увінчана лаврами колиска найсвітлішого архикнязя Йосифа...» («Cunae laureatae serenissimi archiducis Josephi...» [Carrara 1679: 6]), написаної з нагоди народження імператора Йосифа I Габсбурга. Тут творчий внесок оратора полягав у заміні одного слова («тевтонська» сурма стала «переможною»). Перший рядок теж не був авторським і взятий із панегирика пізньоримського поета Клавдія Клавдіана (370? – після 404) «На третє консульство Гонорія Августа» («De tertio consulatu Honorii Augusti»). Щоправда, у Клавдіана вираз був в однині й у перфекті («ти змалку повзав», «reptasti... puer»), а в Ярошевицького – у множині та в теперішньому часі («ми змалку повзаємо»). Але оскільки контекст і мета вірша були іншими, український автор міг легко сприймати таку компіляцію як власний твір і приклад вдалого наслідування.

Наступним показником відсутності плагіату є традиційне очікування, що використаний текст відомого автора буде впізнаний. Розрахунок на *впізнаваність*, звичайно, передбачає ризики з огляду на різний рівень освіти та ерудиції потенційних читачів і часову плінність набору «загальновідомих» текстів. Але автори однак часто на це покладалися. Наприклад, згадуваний Марко Джироламо Віда писав: «Я часто охоче забавляюся стародавніми висловлюваннями й тими самими виразами говорю про щось зовсім інше. І ніхто, хай який мудрий, не ганитиме моїх відвертих крадіжок, бо незабаром вони стануть очевидними для всіх» [Fulińska 2000: 225].

Ще один показник не-плагіату, у разі використання чужого тексту без покликань, це, згідно з Томазієм, «судження, які побутують у загальному вжиткові всіх людей чи принаймні вчених; як-от вишукані фрази [...], як загальновідоме, як народні прислів'я [...], як основи мистецтв і дисциплін» [Thomasius 2021: 93]. «І хто ж звинуватить у плагіаті особу, яка, приміром, згадуючи про три фігури силогізмів, не озвучить ім'я Арістотеля, від якого, власне, вони до нас дійшли?», – пише він [ibid.]. Хорошим прикладом цього є курси різних дисциплін, прочитані в ранньомодерних навчальних закладах і представлені як власний лекційний матеріал викладачів, а насправді часто скопійовані з підручників, написаних іншими. У більшості такі лекції не призначалися для публікації, а роль професорів полягала лише в передачі знань. Отже, це, здається, виходить за межі питання слави.

Йоган Конрад Шварц додає ще більше виправдань. Він залучає критерії жанру та автора і робить висновок, що не до всіх жанрів та авторів можна застосовувати однакові підстави для звинувачень у плагіаті. Він стверджує, що перед тим, як закинути комусь плагіат, тобто крадіжку заслуженої слави, необхідно серйозно подумати, чи можна певний текст пов'язати зі славою. Причини, через які твір може бути несумісним із поняттям слави, бувають різними, і з відповідних міркувань Шварца можна сформулювати їх перелік.

а) *Неважливі тексти*

Шварц розрізняє «першочергові вчення, які слугують для навчання людей правдивої науки», та, «з іншого боку, малозначущі, віддалені від справжньої науки й без яких навіть найкращі та найквітучіші держави легко обходяться» [Schwartz 1706: 51]. Очевидно, він не сумнівається у власній спроможності об'єктивно оцінити вагомість наук і розділити їх на згадані дві групи, але водночас визнає, що «певні окремі науки з обох родів дисциплін за різних часів вважають більшими або меншими, відповідно шкода на славі бачитиметься то більшою, то меншою» [ibid.: 52].

Наприклад, Шварц вважає негідною уваги схоластичну метафізику, а найбільшого авторитета схоластів він називає «obscurissimus Aristoteles»: «Навіть у давні часи, коли квітнув тільки найтуманніший Арістотель, нові тлумачення його (творів) не мали такої цінності, щоб аж розмірковувати про кару для тих, котрі приписували собі оті новинки. Бо що такого має Арістотель, що б людському роду було надзвичайно корисне? Сьогодні ж, коли застановляються радше над природою речей, а не над туманною балачкою давніх, постійно пропонують нові знадоби, нерозважне й неналежне використання яких мало бути каране так само, як і будь-які інші переступи» [ibid.: 187-188].

Дослідник характеризує й деякі інші дисципліни, а також поезію та художню літературу, як неважливі й мало не безглузді. Корисність творів визначається

їхнім внеском у вдосконалення зіпсованої людської (моральної) природи. На думку Шварца, потяг до художньої літератури та поезії, яку, судячи з опису, автор асоціює насамперед із художніми практиками бароко, пов'язаний з меланхолійним темпераментом. А це, як відомо, найгірший тип темпераменту, і ті, хто його мають, повинні намагатися зменшити негативні прояви своєї натури, а не поглиблювати їх [ibid.: 85]. Таким чином, як написання, так і читання художньої літератури та поезії є настільки марними заняттями, що смішно пов'язувати ці явища з будь-якою славою. Отже, славу в цій царині вкрасти не можна, а тому й місця для плагіату в ній немає. Під одну радикальну гребінку потрапляють і окремі філологічні й історичні зацікавлення: «Вибагливий і марний розгляд мов [з прикладів у примітці зрозуміло, що йдеться про етимологічні студії], // знання більшості написів, старовина [із примітки зрозуміло, що йдеться про вузькі історичні питання побуту й культури загалом, на кшталт «у який спосіб люди в давнину ворожили на чашах»] та якісь історії [приклади у примітці стосуються детальної реконструкції міфологічних сюжетів], вигадливе обстоювання геомантиї й астрології та інші вузькі мистецтва побільшують лиха меланхоліків, а не усувають» [ibid.: 86-87].

Звичайно, ми не можемо застосовувати ці індивідуальні погляди Шварца до цілих суспільств або періодів, але сама ідея того, що існують деякі неважливі сфери та жанри, де поняття плагіату не має значення, може бути дуже корисною.

б) Другим чинником, який відмежовує тексти від слави, є їх належність до царини, де бажаною є авторська безособовість. Назвімо її *сферою безособового знання*. Тут Шварц захищає фундаментальну безособовість філософської думки, і з його роздумів можна виділити такі основні аргументи на користь безособовості філософії:

1) Філософська істина – єдина. Шварц вважає, що існування розбіжностей у філософських поглядах є тимчасовим явищем. А якщо існує тільки одна філософська істина, то й поняття «основи мистецтв і дисциплін» можна тлумачити дуже широко та включати в нього всі філософські твори: «Адже обов'язком філософа є винятково те, щоб ясно і ґрунтовно навчати істини та розважливо й ретельно спростовувати хибне. Кожна ж істина або є сама по собі якнайясніша та якнайпевніша, або через довгу серію засновків робиться врешті ясною та певною. Підписувати її ім'ям автора найчастіше зайве: ім'я автора не робить її ні яснішою, ні стійкішою» [ibid.: 60].

2) Другий аргумент полягає в тому, що персоналізовані посилання на помилки інших людей принижують честь шанованих авторів. Шварц вважає за недоречне вказувати у філософських працях авторство помилок, які спростовуються, бо це показує мислителів у невігідному світлі, а помилятися властиво навіть найвизначнішим із них [ibid.: 60-61].

3) Третій аргумент на користь безособовості – те, що негативна слава автора в суспільстві (незалежно від того, чи справедливо вона такою є) може спричинити зайву емоційну реакцію й навіть наражати на небезпеку. Дослідник зображає кілька таких ситуацій. Зокрема, він вважає, що коли автор живе в суспільстві аристотеліків і має цитувати якогось «ворога Арістотеля», то цілком розумно не називати його імені: «Якщо ж ти вчиш чогось прекрасного й чесного з якогось сучасного ворога Арістотеля, доречніше ім'я того ворога покрити мовчанкою, аніж аристотеліків, серед яких ти живеш, дратувати ім'ям автора. Адже самі речі, що їх виріз-

няють чесність та істина, ми легко можемо представляти, а от їхніх авторів представляти не можемо» [ibid.: 62].

В іншому прикладі дослідник моделює ситуацію, в якій сучасники Роджера Бейкона оприлюднюють його ідеї без покликань: «Уявімо мужа, який живе в часи Роджера й любить чесність та істину і який опублікував певні приховані знадобки Роджера Бейкона без згадки про автора: чи ж ми його зганимо безчесним ім'ям плагіатора з тієї причини, що він не дав жодного покликання на Роджера, на якого заздрісники й наклепники накладали тавро магії? У жодному разі такого не допустяться чесні мужі. Бо хто ж є той, що невинну людину волів би випхати в середовище наклепів у зв'язку зі згадкою про мужа, якого хай несправедливо, але сильно ненавидять?» [ibid.: 63].

4) Шварц також вважає, що культ імен, тобто персоналізація й історизація філософських міркувань, обмежує свободу філософського мислення: «Для всієї літературної справи було б краще зробити так, щоб Арістотелеве ім'я, наче якась емпуса, не страхало талановитих мужів аж настільки, що вони б не знаходили істину чи самотужки її не досягали й не засвоювали» [ibid.: 61]. «Щиро визнаємо, що ми ведемо та змагаємо до того, аби отой надмірний авторитет авторитетів [*auctoritatum auctoritas*] похитнувся, а просту істину без огляду на авторство аби завзятіше досліджували й любили. Визнаємо, що з цієї причини ми даруємо вченому, за цих украй підозріливих часів, велику свободу збирати істинне звідки завгодно й тому не накидаємо йому жодної повсякчасної необхідності називання джерел» [ibid.: 68-69]. Це, утім, наголошує Шварц, не заважає називати авторів для потреб тексту (покликання на авторитетну особу, яка potwierджує нову істину; покликання для читачів на детальніший виклад певних питань; покликання на праці опонента в разі суперечки тощо) [ibid.: 69].

Але такою свободою Шварц, звісно, обдаровує не всі галузі знання. Наприклад, для історії регулярні й точні покликання обов'язкові: «Історики здебільшого мають за підґрунтя своїх міркувань чужі повідомлення. Правдиві вони чи фальшиві? Про це читач має судити з огляду на особу, вік, національність, освіту, почуття та інші ознаки оповідачів. А отже, історики, які не називають автора оповіді, за яким провадять виклад, будуть запідозрені в недостовірності, а часто й у неправдивості» [ibid.: 59].

Наступним критерієм Шварца, який треба відзначити, є особисті характеристики плагіатора. Актуальність можливого звинувачення залежить від освіти автора та його стосунку до певної галузі знань. Іноді люди з низьким рівнем освіти або нефахівці все ж мають що сказати у сферах, до яких вони професійно не належать. Це стосується, наприклад, подорожніх нотаток або випадків, коли хтось раптово («ніби за помахом чарівної палички») робить відкриття. Тоді часто трапляється, що такі особи, за власним бажанням або за порадою когось іншого, додають спостереження та міркування інших людей до своїх власних. Шварц схильний ставитися до них поблажливо, оскільки такі автори, можливо, «не розгорнули складеного поняття своєї душі [*quod animi sui complicatam notionem non evolverint*], аби розгледіти, чи є цілком належною така дія» [ibid.: 31].

За словами Шварца, відомості, отримані від людей, які не мають стосунку до конкретної галузі знань, фахівець може використовувати без будь-яких покликань. «Таке ми часто можемо оприлюднювати без жодної підозри у плагіаті» [ibid.: 147].

– вважає дослідник. Адже в кожному разі ці необізнані люди, *ignoti*, не претендують на славу.

З іншого боку, особливо високий статус науковця теж не можна пов'язувати з іменем плагіатора. Докучати звинуваченнями світилам науки, «які серед учених тішаються великим авторитетом і прихильністю», за словами Шварца, взагалі ганебно: «Дуже огидно викидати провини великих людей у натовп» [ibid.: 167].

Іншою характеристикою, яку він згадує, є вік: «Старі плагіатори, хоча вони, можливо, діяли дещо неналежно, мають бути потрактовані з повагою або принаймні поблажливістю. Оскільки вони слабкі в пам'яті й не завжди здатні до надійного судження, ми не повинні помилятися щодо злочину чи ганебного вчинку» [ibid.: 166]. Водночас Шварц, не вільний, як бачимо, від ейджизму, суворіший до молодих плагіаторів: «Треба більше виправляти злі звичаї молодих, щоб їхні вади не пускали коріння та не зростали з віком» [ibid.: 167].

Тож, як виглядає, на основі актуальних для Шварца критеріїв можна виправдати дуже багато запозичень без покликань на джерела. Та все-таки ця складна і гнучка система виправдань видається значно задовільнішою відповіддю на питання, чому автори ранньомодерної епохи дозволяли собі користатися з чужого, ніж хибне твердження, що вони не мали уявлення про літературну крадіжку. Щодо українських сучасників, то важко сказати, чи був хтось із них обізнаний із поглядами Й. К. Шварца, але принаймні тричі видавану фундаментальну розвідку Я. Томазія дехто мав читати: друге видання (1679) його «Дисертації про літературний плагіат» було серед книг ігумена Козелецького Георгіївського монастиря Рувима Петулинського (пом. 1784), які він подарував бібліотеці Києво-Могилянської академії [Charipova 1999: 331]¹⁰.

Отже, пам'ятаючи про відносність поглядів окремих осіб, спільнот і суспільств стосовно явища плагіату, на підставі міркувань чільних теоретиків XVII – початку XVIII ст. можна запропонувати такий попередній список ранньомодерних критеріїв плагіату і не-плагіату (у разі наявності в текстах запозичень без покликань).

Ранньомодерний критерій плагіату:

1) факт викрадення слави іншого автора.

Ранньомодерні критерії не-плагіату:

1) загальне визнання несамотійності праці;

2) наявність елемента змагальності;

3) використання риторичного принципу імітації;

4) упізнаваність використаного тексту;

5) загальновідомі факти та висловлювання;

6) нерелевантні жанри:

а) неважливі тексти;

б) безособове знання;

7) нерелевантні автори (не-фахівці, видатні вчені, літні автори та ін.).

У XVIII ст., після відомого закону англійської королеви Анни 1710 р. про авторське право, вкрадена слава поступово перестає бути критерієм плагіаторського проступку: визначальними стають ідеї та текст. Формалізація поглядів на

¹⁰ Дякую дослідникові могилянської спадщини Миколі Федю за вказівку на цю згадку.

плагіат – це окрема історія, але все ж хочу звернути увагу на одну публікацію, що з'явилася на тлі підвищеного інтересу до питання авторства та знаменує собою початок ери авторського права. Це книга «Про правильний спосіб цитування авторів і думок» (*De recta methodo citandi authores*. Panormi, 1718), написана й видрукувана в Палермо на Сицилії. Її автором є магістр філософії Гаetano Джардіна [Giardina 1718].

Тут на 200 сторінках невеликого формату автор розповідає про звичні для нас, але неочевидні для ранньомодерного автора принципи цитування. Він має на меті переконати авторів, особливо науковців, у тому, що цитати треба відтворювати точно, прізвище та ім'я автора вказувати повністю, а також зазначати точні вихідні дані книги, як і сторінку чи колонку, з якої взято цитату. Особливу увагу він приділяє принципам цитування іншомовних джерел. Більшу частину текстового простору сицилійський дослідник присвячує поясненню причин важливості правильного й регулярного цитування. Воно має велике значення тому, що дозволяє розуміти першоджерела тверджень, дає змогу простежити цілу історію питання та допомагає уникнути спотворення змісту.

Він прямо не каже, що його дослідження пов'язане також із турботою про справедливе визначення авторства, але зміст книги чітко свідчить про це. Останній розділ називається «Про цитування анонімів, псевдонімів і плагіаторів» («De anonymis, pseudonymis, et plagiaris citandis»). Тут Джардіна говорить про необхідність вказувати як псевдонім, так і справжнє ім'я, а також ім'я плагіатора та справжнього автора. Наприкінці він додає короткі покажчики відомих йому псевдонімів, анонімів і плагіаторів.

Поступове утвердження згаданих вимог спростило оцінку творів з погляду самостійності їхнього написання. Але це вже питання наступної епохи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Рукописи та машинописи

- IP (1702/1703) Yaroshevytskyi I. Oriens illustrissimus Iasinscianaе Cynthiae [...] Anno [...] 1703 [Курс риторики]. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ. (Ф. 305, од. зб. ДС/п242, арк. 1- 347v.)
- Charipova, L. (1999) *The Library of the Kiev Mohyla Academy (1632-1780) in Its Historical Context*. Doctoral thesis. University of Cambridge. <https://doi.org/10.17863/CAM.16027>

Друковані видання

- Кисельов, Р. (2022). Про осмислення плагіату в Європі до Якоба Томазія. *Sententiae*, 41(1), 6-29. <https://doi.org/10.31649/sent41.01.006>
- Büchner, J. G. (1718). *Schediasma historico-literarium, de vitiorum inter eruditos occurrentium scriptoribus...* Lipsiae: Sumtibus Joh. Christ Coeneri.
- Carrara, U. (1679). *Cunae laureatae serenissimi archiducis, Josephi, sacratissimi imp. Leopoldi, delicii*. Ed. altera. Augustae Vindel[icorum]: Apud Jacobum Koppmayerum.
- Crenius, Th. (1716). *De furibus librariis dissertatio epistolica* (P. 1–3). Lugduni Batavorum: Ex officina Abrahami van der Mij.
- Faber, J. A. (1689). *Decas decadam sive Plagiariorum & pseudonymorum centuria...* Lipsiae: hered. Frid. Lanckischii.
- Fulińska, A. (2000). *Naśladowanie i twórczość. Renesansowe teorie imitacji, emulacji i przekładu*. Wrocław: Wydawnictwo Leopoldinum Fundacji dla Uniwersytetu Wrocławskiego.

- Giardina, C. (1718). *De recta methodo citandi authores, et authoritates*. Panormi: Apud Gasparem Bayona.
- McGill, S. (2012). *Plagiarism in Latin Literature*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139088350>
- Pawlak, W. (2020). U początków wczesnonowożytnej refleksji dotyczącej własności intelektualnej: François Douaren: „De plagiariis et scriptorum alienorum compilatoribus [...] epistola” (1550), *Pamiętnik Literacki*, 111(2), 65-81. <https://doi.org/10.18318/pl.2020.2.5>
- Peirano, I. (2013). Non subripiendi causa sed palam mutuandi: Intertextuality and Literary Deviancy between Law, Rhetoric, and Literature in Roman Imperial Culture. *American Journal of Philology*, 134(1), 83-100. <https://doi.org/10.1353/ajp.2013.0002>
- Saldenus, G. (1688). *De libris varioque eorum usu & abusu libri duo*. Amstelodami: Ex officina Henrici et viduae Theodori Boom.
- Sarbiewski, M. K. (1643). *Lyriconum libri IV. Epodon liber unus alterque epigrammaton*. Romae: Apud Hermannum Scheus.
- Schnurrer, Ch. F. (1799). *Bibliothecae Arabicae specimen*. Tubingae: Litteris Hopfferianis.
- Schwartz, J. C. (1701). *Tentaminis de plagio litterario dissertatio*. Halae Magdeburgiae: Litteris Christiani Henckelii.
- Schwartz, J. C. (1706). *De plagio literario liber unus*. Lipsiae: Apud Jacobum Fritsch.
- Struve, B. G., & Jugler, J. F. (1754). *Bibliotheca historiae litterariae selecta...* (T. 1). Jenae: Sumtibus Christiani Henr. Cunonis.
- Struve, B. G., & Jugler, J. F. (1761). *Bibliotheca historiae litterariae selecta...* (T. 2). Jenae: Sumtibus Jo. Henr. Cuno.
- Thomasius, Chr. (1724) *Theses inaugurales de jurisdictionis et magistratuum differentia secundum mores Germanorum, quam ... in illustri Academia Fridericiana... praeside dn. Christiano Thomasio... publico eruditorum examini subjecit Guilielmus Tobias Stempel, Coburg[iensis]...* d. XIX Nov. MDCCIII. Halae Magdeburgicae: Literis Salfeldianis.
- Thomasius, J. (2021) Nucleus disputationis de plagio literario maxime theoreticus, thesibus paucis & brevibus comprehensus. *Sententiae*, 40(1), 87-105. <https://doi.org/10.31649/sent40.01.089>

REFERENCES

Manuscripts and typescripts

- IR (1702/1703) Yaroshevytskyi I. Oriens illustrissimus Iasinsciana Cynthiae [...] Anno [...] 1703 [Rhetoric course]. The Institute of Manuscripts of the Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv. (Collection 305, item DS P242, fol. 1-347v.)
- Charipova, L. (1999) *The Library of the Kiev Mohyla Academy (1632-1780) in Its Historical Context*. Doctoral thesis. University of Cambridge. <https://doi.org/10.17863/CAM.16027>

Printed editions

- Büchner, J. G. (1718). *Schediasma historico-literarium, de vitiorum inter eruditos occurrentium scriptoribus...* Lipsiae: Sumtibus Joh. Christ Coeneri.
- Carrara, U. (1679). *Cunae laureatae serenissimi archiducis, Josephi, sacratissimi imp. Leopoldi, delicii*. Ed. altera. Augustae Vindel[icorum]: Apud Jacobum Koppmayerum.
- Crenius, Th. (1716). *De furibus librariis dissertatio epistolica* (P. 1–3). Lugduni Batavorum: Ex officina Abrahami van der Mijl.
- Faber, J. A. (1689). *Decas decadam sive Plagiariorum & pseudonymorum centuria...* Lipsiae: hered. Frid. Lanckischii.
- Fulińska, A. (2000). *Naśladowanie i twórczość. Renesansowe teorie imitacji, emulacji i przekładu*. Wrocław: Wydawnictwo Leopoldinum Fundacji dla Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Giardina, C. (1718). *De recta methodo citandi authores, et authoritates*. Panormi: Apud Gasparem Bayona.

- Kyselov, R. (2022) Reasoning about Plagiarism in Europe before Jacob Thomasius. [In Ukrainian]. *Sententiae*, 41(1), 6-29. <https://doi.org/10.31649/sent41.01.006>
- McGill, S. (2012). *Plagiarism in Latin Literature*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139088350>
- Pawlak, W. (2020). U początków wczesnonowożytnej refleksji dotyczącej własności intelektualnej: François Douaren: „De plagiariis et scriptorum alienorum compilatoribus [...] epistola” (1550), *Pamiętnik Literacki*, 111(2), 65-81. <https://doi.org/10.18318/pl.2020.2.5>
- Peirano, I. (2013). Non Subripiendi Causa sed Palam Mutuandi: Intertextuality and Literary Deviancy between Law, Rhetoric, and Literature in Roman Imperial Culture. *American Journal of Philology*, 134(1), 83-100. <https://doi.org/10.1353/ajp.2013.0002>
- Saldenus, G. (1688). *De libris varioque eorum usu & abusu libri duo*. Amstelodami: Ex officina Henrici et viduae Theodori Boom.
- Sarbiewski, M. K. (1643). *Lyricorum libri IV. Epodon liber unus alterque epigrammaton*. Romae: Apud Hermannum Scheus.
- Schnurrer, Ch. F. (1799). *Bibliothecae Arabicae specimen*. Tubingae: Litteris Hopfferianis.
- Schwartz, J. C. (1701). *Tentaminis de plagio litterario dissertatio*. Halae Magdeburgiae: Litteris Christiani Henckelii.
- Schwartz, J. C. (1706). *De plagio literario liber unus*. Lipsiae: Apud Jacobum Fritsch.
- Struve, B. G., & Jugler, J. F. (1754). *Bibliotheca historiae litterariae selecta...* (T. 1). Jenae: Sumtibus Christiani Henr. Cunonis.
- Struve, B. G., & Jugler, J. F. (1761). *Bibliotheca historiae litterariae selecta...* (T. 2). Jenae: Sumtibus Jo. Henr. Cuno.
- Thomasius, Chr. (1724) *Theses inaugurales de jurisdictionis et magistratuum differentia secundum mores Germanorum, quam ... in illustri Academia Fridericiana... praeside dn. Christiano Thomasio... publico eruditorum examini subjecit Guilielmus Tobias Stempel, Coburg[ensis]...* d. XIX Nov. MDCCIII. Halae Magdeburgicae: Literis Salfeldianis.
- Thomasius, J. (2021) Nucleus disputationis de plagio literario maxime theoreticus, thesibus paucis & brevibus comprehensus. *Sententiae*, 40(1), 87-105. <https://doi.org/10.31649/sent40.01.089>

Received / Одержано ???.2025

Roman Kyselov

Johann Konrad Schwartz – an Early Modern Researcher of Plagiarism

Johann Konrad Schwartz (1676–1747), whose professional academic life is associated with the Koburg Gymnasium, authored four printed works on the phenomenon of plagiarism. His “Book on Literary Plagiarism” (1706) constitutes a significant supplement to the principal early modern treatise on the subject, Jakob Thomasius’s “Philosophical Dissertation on Literary Plagiarism” (1673). Schwartz’s work significantly expands the list of conditions under which the unacknowledged use of another’s text would not have been considered plagiarism by early modern intellectuals. He emphasizes the role of genre and author, arguing that not all texts entail the same expectations of originality and not all authors are equally subject to accusations of plagiarism. In early modern thought, plagiarism was regarded as the theft of the fame associated with authorship. Accordingly, Schwartz insists that before one levels such an accusation, it is essential to consider whether the text in question is, in fact, something from which fame could be derived.

Роман Кисельов

Йоган Конрад Шварц – ранньомодерний дослідник плагіату

Йоган Конрад Шварц (1676–1747), чие професійне академічне життя було пов'язане з Кобурзькою гімназією, лишив по собі чотири друковані праці про явище плагіату. Його «Книга про літературний плагіат» (1706) є суттєвим доповненням до основного ранньомодерного трактату на цю тему – «Філософської дисертації про літературний плагіат» (1673) Якоба Томазія. Праця Шварца значно розширює перелік умов, за яких незаявлене використання чужого тексту не вважалося б плагіатом для ранньомодерних інтелектуалів. Він підкреслює значення жанру та автора, стверджуючи, що не для всіх текстів вимоги до оригінальності однакові й не всі автори однаково надаються до звинувачень у плагіаті. У ранньомодерний час плагіат розглядали як крадіжку слави, пов'язаної з авторством. Відповідно, Шварц наполягає, що перед тим, як висунути таке звинувачення, необхідно з'ясувати, чи справді конкретний текст може асоціюватися зі славою.

Roman Kyselov, PhD in Philology, Senior Research Fellow at Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine, Research Fellow at the New Europe College (Bucharest) in the academic year 2024/2025.

Роман Кисельов, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, старший дослідник, дослідник Коледжу «Нова Європа» (Бухарест) 2024/2025 академічного року.

e-mail: kyselyov@yahoo.com
